

A M. Kir. Bányászati és Erdészeti Akadémia elfeledett viseletei

Az erdészek szolgálati, a féldísz- és a díszegyenviselői

Az erdőtisztviselői és erdőakadémikus öltözékek kapcsolata

A szakmában szolgálatot tevő erdészek viseletére az 1800-as évek derekán elsősorban a katonai uniformisok hatottak, az erdőakadémista öltözéket pedig a fentiek mellett elsősorban a bányász viseletek formálták.

Az *Erdészeti Lapok* hasábjain egy az 1877-es évben közreadott írás azon igénynek kíván eleget tenni, hogy az erdész hallgatók számára egyenruhát ajánljon. Fontos hangsúlyozni, hogy ez csak ajánlás, hiszen „mindenki viselheti, ami neki tetszik...”. Az egyenviselő ajánlásának indoklásául a következőt hozza fel a cikk szerzője:

„nem vonjuk kétségbe azt, hogy a takarékoság szempontjából sem helytelen, ha a t. fiatal-ság, mint ezt most a budapesti egyetem ifjúsága is tenni szándékozik, egy oly ruhát visel, amely kevesebbe kerül, mint a divat szertelen változásának alávetett más öltözékek, s mert egyáltalán azt sem tartjuk helytelennek, ha szakmánk növendékei azon időponttól kezdve, midőn erdészeti ügyünknek szentelik életüket, külsőleg is látható jelét kívánják adni annak, hogy mely szakhoz tartoznak, és mert elvégre is sem nekik, sem másnak és szaktársaik közül is senkinek nem válik szégyenére, szóval vagy tettel, s az egyenruha által külső jel útján is tudtul adni, hogy erdész.”¹

A szakmai öntudat és a presztízs növelése mellett a magyarság, a nemzeti érzelmek fokozását is hangsúlyozta a szerző, miszerint a katonai vadász viseletek – magyar tannyelv bevezetése után is élő szokásai – helyett magyar ifjúhoz illő ruházatot javasol.

Az ajánlás egy szürke – világos- és sötétszürke közötti közepszínű tüffel (téli posztó) kelméből készített – zubbonyról szól, ami tölgylevelekkel díszített zöld posztós állógallérral készült volna, elöl 5–7 szürke zsinórgombbal, egészben kerek zsinórzattal szegve, ujjain sujtásokkal díszítve. Szürke nadrágot javasoltak hozzá. Ezt a ruhát akár ünnepi viseletként is hordhatták volna a hallgatók. Díszviselőként zöld állógalléros szürke atillát ajánlottak, elhelyezve ezen is a gallért díszítő tölgylevelű jelvényeket.²

Az egyenruha-viselést szabályozó rendelkezések közül az 1881-es államerdészeti egyenruha-szabályzatot fontos

megemlíteni, ami jelentékenyen hatott az erdész akadémisták egyenruha-viselési szokásaira is.³

A szabályzatot – melynek címe *Szabályzat a kincstári erdőtisztek és az erdők állami felügyeletével megbízott királyi erdőfelügyelőségi személyzet által viselendő egyenruhákról* – a király Ischlsen, 1881. augusztus 17-én hagyta jóvá.

Az előírás szolgálati, féldísz- és díszruházatot rendszerezített. E rendelkezés még nem tette lehetővé az erdőakadémisták számára, hogy viseljék ezeket az egyenruhákat, de 1882-ben hatályba lépett a *Renderkezés a m. kir. Bánya- és Erdőakadémia igazgatóságának Selmeczbányán* című rendelet, amelyben Kemény Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter praktikus módon az erdőtisztekre

1. ábra. Erdőmérnök tisztviselők az 1880-as évek első felében szolgálati- és díszegyenruhában (Erdészeti Múzeum archívum)

nézve kötelező egyenruhák viselését engedélyezte az erdőakadémisták számára is a következők szerint: Azokra az akadémiai tanárookra és tanársegédekre nézve, akik erdő-tisztviselői rangban állnak e rendelkezés kötelező érvényű. Az erdőakadémiai hallgatók közül azokra nézve kötelező, akik állami erdészeti ösztöndíjat élveznek, rájuk nézve a XII. rangosztálynak megfelelő kincstári erdészek szolgálati ruházatának előírásai érvényesek. A szolgálati kalapot aranyzsinór nélkül – sötétzöld selyem vagy szőrzsínórral – viselték. A sapkán a magyar korona, valamint a zubbony paroliján a tölgyecsokor helyett az erdőakadémista jelvény (mérőtávcső, csemetefűró, kézifűrészes és ejtőfeszje) viselése volt kötelező.

A rendeletben engedélyt adnak a nem állami ösztöndíjas erdőakadémikusok számára is az uniformis viselésére, de jelvények nélkül: „Magától értetődik, hogy azon erdészeti hallgatók, akik egyenruha viselése által külsőleg is tanujelét

¹ Az erdőakadémikusok egyenruhája. *Erdészeti Lapok*, 16(10): 619.

² Uo. 1877, 16 (10): 618–620.

³ B. Kelemen Gábor, 1881: *Szabályzat a kincstári erdőtisztek és az erdőőrök állami felügyeletével megbízott királyi erdőfelügyelőségi személyzet által viselendő egyenruhákról*. *Erdészeti Lapok*, (20)9: 752–763.

2. ábra. Erdőakadémisták és három oktatójuk (jobbra középen Szécsi Zsigmond királyi főerdőtanácsos, erdészeti tanár) szolgálati erdész egyenviselésben 1884-ben (Erdészeti Múzeum archívum)

akarják adni annak, hogy az erdészeti szakhoz tartoznak, csakis az ösztöndíjas hallgatók részére előírt egyenruhát viselhetik.”⁴

Az erdészeti palota 1892-es átadását követően ismét az akadémia szabályozta a hallgatói viseleteket, azonban az erre vonatkozó leírás máig nem ismert. Azt azonban tudjuk, hogy az erdész hallgatók továbbra is hordták az 1881-ben rendszeresített féldísz atillát, illetve a szolgálati viseletet is.

Egy mára elfeledett öltözék, a szolgálati erdész egyenviselés

E viseletet az erdészettörténeti munkákban gyakran hibásan katonai ruházatként írják le, hiszen a katonai zubbonyokhoz hasonló szabású és azért is, mert legalább egy évszázada teljesen kikopott az erdész öltözékek sorából. E ruházatot a következők tartozékokból állt: kalap, köpönyeg, zubbony, nadrág, nyakkendő, kesztyű és oldalfegyver (30 cm hosszú, 5 cm széles „jelző- vagy vadászkesztyű”).

A kalap a ruha színéhez illő „lehető legsötétebb” zöld színű nemezsből készült, széles karimával és magas fejjel. A vadászok díszkalapjához hasonló, de ½ centiméterrel szélesebb és inkább lehajló karimájú. A kalapot 4 mm átmérőjű zöld selyemmel ellátott zsinórzat, ezek végét pedig egy-egy makk díszíti. A zsinórzat a tisztviselői rangnak megfelelően övezi a kalap tetejét. Díszítésre egyszerű faldkakastoll volt megengedve. A féldíszruházathoz is viselhető volt e fejfedő.

⁴ Rendelet a m. kir. bányá- és erdőakadémia igazgatóságának Selmeczbányán (1882). Erdészeti Lapok, (21)3: 328–330.

⁵ A lampsz olyan díszítő sáv, amely a nadrág oldalvarrásán látható és annak alapszövetétől eltérő színű szövetből készül. Jellemzően a katonai uniformisok nadrágjainak tartozéka volt, ami az erdészek esetében zöld színben készült.

⁶ Bende Attila, 2021: A bányász és az erdész diákok kardviselése 1839-től a második világháborút követő politikai átalakulás időszakáig. In: OMBKE hírlevél (2021.07.09.) pp. 12–15. https://www.ombkenet.hu/images/oku/2021/hirlevel/hirlevel_2021_27.pdf

A köpönyeg sötétbarna (erdei használat esetén sötétszürke vagy zöld) kelméből készítették sima felületű sárga gombokkal, fekete béléssel és fekvő – a kelméhez hasonló, de annál sötétebb – bársonygallérral. A lábikra közepéig érő hosszban készítették. Szabása a honvédtiszti köpönyeghez volt hasonló, de attól megkülönböztette világoszöld szegélye és a paroli. Az állami erdőfelügyelőség személyzeténél a világoszöld paroli 2 milliméteres vörös színű posztoszegéllyel készült. Az V. rangosztályú tisztviselők esetén a paroli és a köpönyeg bélése vörös volt. Nagy melegben a sötétbarna, könnyű kelméből készült köpönyeg viselése is megengedett volt.

A zubbony szövetének alapszíne sötétzöld, a törzskari tisztek kabátjának színéhez hasonlatos anyagból készült. Elöl 5 db sárga domború fémgombbal záródott. Állógallérja világoszöld színű volt, kivéve a felügyelőség erdészeinél, akiknél vörös szegéllyel egészült ki a paroli. Az ujjakra zöld, selyemmel futtatott aransujtás került. Az időjárás függ-

vényében bélelhető formában készítették. A parolira, illetve annak paszományára – más tisztviselők egyenruhájához hasonlóan – az egyes rangosztályoknak megfelelően, megkülönböztető hímzések (tölgylevélcsozor) kerültek. A nem fénylő fémből veretett tölgylevélcsozrot (erdészcsillag) aranyozták, illetve ezüstözték, hogy a rangjelzésnek megfelelő színű legyen.

A nadrág sötétszürke kelméből készült világoszöld lampassal.⁵ Csizmával, tetszés szerint bőr lábbelivel is hordhatták. A nyárra készült pantalló szövete vékonyabb volt, szürke vagy fehéres vászomból készült.

A nyakkendő és kesztyű a honvédtiszti nyakkendőnek megfelelően fekete kelméből fehér szegéllyel készült. Az előírás szerint a szarvasbőr kesztyű fehér (vagy fehéressárga) volt. A féldísz- és a díszruhához is a fentieknek megfelelő nyakkendő és kesztyűt kellett viselni.

Az erdészek féldísz- és díszegyenviselése

E két viselet az 1881-es előírásnak megfelelően csak néhány elemében tért el egymástól, fő tartozékai megegyeztek, így a féldíszviselet a következőkből állt: sipka vagy aranyzsinóros szolgálati kalap, köpönyeg, atilla, nadrág, nyakkendő, kesztyű és az oldalfegyver (70 cm penge-hosszúságú 3,5 cm széles hosszú egyenes, kétélű kard)⁶ és a vadászkesztyű, míg a díszruha tartozékai a következők voltak: kalap, köpönyeg, atilla, nadrág, nyakkendő, kesztyű, csizma és az oldalfegyver.

A sipka (féldíszviselethez) sötétzöld posztóból készült, 8 cm magas volt. Elején a napellenző felett hímzett magyar korona látható. Alsó részén zöld selyemmel futtatott 3½ milliméter vastag – hátul vitézkötésben végződő – zsinórzat látható. Alsó része 4 cm széles, amin az alapszínénél valamelyest világosabb színű zöld habos selyemborítást alkalmaztak.

A kalap (díszviselethez) ún. „tuhutum” alakú magyar főveg volt felálló karimával, amin zöld selyemcérnával futtatott aranyzsinórzat, oldalán pedig 20–25 cm hosszú sastoll

díszlett. A karimája a „legsötétebb zöld” színű nemezéből készült, ami kívülről szegélyezte a 15 cm magas, világosabb zöld bársonyból készített fejrészt. A karima oldalt ki volt vágva, amit az oldalzsinórzat, azaz 3 zsinórhurok tartott össze. A sastollat aranyzsinórból font makk alakú tartó rögzítette.

Az *atilla* a féldísz- és a díszviselet legfontosabb eleme volt, ami jelentősen eltért a szolgálati zubbonytól. A monarchia időszakában (1867–1918) terjedtek el széles körben a katonaságnál rendszeresített atillák. E díszöltözék sötétkék alapra készült – a közös hadseregben előírt Waffenrock színnek megfelelően – zsinórzata meggyvörös gyapjú volt. Álló gallérját szintén meggyvörös zsinórzat szegte. Az ujjak végén azok oldalát és a hátat huszárzsinórzat díszítette. Szabásának főbb jellegzetességeit is örökölték a későbbi atillák is.

A honvédség 1876-ban hatályba lépő *Öltözeti és felszerelési szabályzata* számos újdonságot hozott az uniformisokra vonatkozóan az 1869-es ideiglenes szabályokhoz képest. A cifra huszárzsinórzatú atilla helyett egy egyszerűbb – s így lényegesen olcsóbb – viseletet készítettek, amelyet maga a király hagyott jóvá 1876. január 23-án, Budapesten.

E viselet a magyar tisztikar számára készült, mellén az 5 pár ún. makkfonadékban végződő egyenes zsinórozással. Ez a markáns forma szülte a „csontváz-atilla” elnevezést. Az atillához természetesen föveg is tartozott, mégpedig az 1837-ben bevezetett fekete ellenzős tiszti sapka. A gyalogosok számára 1881-ben tették kötelezővé az atilla viselését, hozzá a magyar gyalogezred által viselt világoskék, szűk magyar pantallót hordták. A katonaság 1906-ban törölte el ezt az egyenviseletet.⁷

Az erdész szakma az atilla gyalogsági rendszeresítésének évében teszi kötelezővé az erdömérnökök számára az erdész atilla viselését, ami a hallgatóság körében is szinte azonnal megjelenik.

Az atilla erdömérnökök és az erdész akadémisták impozáns gálaruhája volt, ami számos elemében megfelel a katonai viseletnek. Finom sötétzöld kelméből készítették, 3½ mm vastag zöld selyemmel futtatott makkos aranyzsinórzattal. Ez az állógalléros viselet még a comb felén alul ért. A sujtások száma az előírás szerint 15 volt, amelyek egymástól egyenlő távolságra kerültek a zubbony elejére. A jobb oldali gombhurkokat 4½ cm, a bal oldaliakat 5 cm hosszban határozták meg. A gombhurkok belső végükön 14 mm hosszú makkfonadékkal voltak lezárva. A fentiek értelmében minden egyes gombhurok pár 9½ cm hosszban készült. Az állógallérra két oldalról a rangosztályoknak megfelelő színű (arany, ezüst) és számú tölgylevelcsokor került.

A *nadrág* a féldíszruházat esetén, az előírásnak megfelelően sötétszürke kelméből készített pantalló volt. Az V. rangú erdészeti tisztviselők zöld szegélyes nadrágja mindkét oldalon piros szegéllyel egészült ki. A díszruházathoz testhezálló, ún. magyaros szabású, sötétzöld kelméből készült nadrág dukált, amit zöld selyemcérnával átszőtt vitézkötéses arany oldalzsinórzat díszített. A zsinórok 3½ mm szélesek voltak. A *csizma* kordován vagy fényezett bőrből készült fekete magyar csizma, szárainak vége aranyláncozással és elöl rózsával volt ellátva.⁸

⁷ Ságvári György, 2010: Magyar uniformisok a honfoglalástól napjainkig. Kossuth Kiadó, Hadtörténeti Intézet és Múzeum Budapest, pp. 147–154.

⁸ Szabályzat a kincstári erdőtiszték és az erdők állami felügyeletével megbízott királyi erdőfelügyelőségi személyzet által viselendő egyenruháról (1881). Erdészeti Lapok, 20(9): 752–763.

Erdőtiszti viselet az akadémisták körében

Az akadémia erdész hallgatói körében – az ismert fotók tanúsága szerint – már 1882-ben megjelent a szolgálati és a féldíszviselet, azonban igazán széles körben csak 1888/89-re terjedt el, s vált meghatározóvá.

Mindemellett azt is meg kell jegyeznünk, hogy a leggyakrabban viselt „uniformisok” rendkívül változatos formában jelentek meg. Számos esetben tűnik fel a csoportképeken az egyszerűbb, zsinórzat nélküli gyalogos katonai zubbony, illetve a nála díszesebb szolgálati zubbony egyaránt. Tovább árnyalja a képet, hogy ezek mellett a korábbi ismert erdész zubbonyokat is viselték a hallgatók.

A fövegek és a nadrágok tekintetében sem volt egységes a kép. Láthatunk széles karimás szolgálati kalapot, féldíszsapkát és – a későbbiekben széles körben elterjedt – tiszti keményített föveget egyaránt, vélhetően attól függően, hogy a diák mihez jutott hozzá. A korábbi időszak erdész viseleteit valószínűleg szintén az anyagi kényszerűség tartotta életben az akadémiai hallgatóság körében.

Az 1881-ben bevezetett és az akadémisták körében is viselt erdész atillák sem voltak egységesek. A makkfonadékos sujtások száma és azok hossza tekintetében már a kezdetek-

3. ábra. Bányász és erdész hallgató díszviseletben az 1880-as években. Jobbról a korai erdész atilla és a hozzá tartozó sapka, balról bányász farbörrel, címeres rangjelzéssel ellátott tiszti sapkával és két eltérő formájú karddal (Slovenské Báňské múzeum, Banská Štiavnica archívum, Bartha D. közvetítésével)

kor némi eltérés volt tapasztalható. Az első erdészek által viselt atillák sujtásainak hossza azonos volt, számuk a fotók alapján 10–11, ugyanakkor a rendelet 15 sujtással adja közre a szabásmintát. Ha a bányász viseletekkel keressünk analógiát, akkor ez a viselet talán leginkább a bányaingnek feleltethető meg.

Az erdész atilla első általunk ismert tablóképen való megjelenése az 1889–1890-es évre datálható, de ekkor a valétánsok közül csupán egyetlen fő viseli, ugyanis a fotók tanúsága szerint inkább a szolgálati zubbony volt elterjedt. Az 1900-as évek elejére háttérbe szorul és rövid idő alatt el is tűnik az akadémisták ruhatárából.

A „csontváz atilla” megjelenése az erdőmérnök-hallgatók körében

Az első világháborút megelőző időszakban főként a katonai egyenruhák váltják fel az 1881-ben bevezetett uniformisokat, majd pedig megjelennek a katonaság körében rendszeresített csontváz atillák. Az 1900-as évek elejére a korábbi erdész atillák teljesen eltűnnek.

A csontváz atillát már ismerték Selmechányán is, azonban csak a Sopronba történő áttelepülés után válik e viselet az erdész diákok igazi díszruhájává. E zubbony a zsinórzata sajtásgaiban merőben eltérő volt a korábbi erdész atilláktól, ugyanis deréktől felfele szélesedő zsinórzattal készült.

Az 5–7 elemű zsinórozást óarany négyszögzsinórból készítették zöld cérnázással, végén makkfonadékkal. A merevített állógallér szélét, a ferde zsebek szegélyét, az ujjak végét és a ruha alját szintén óarany, zöld cérnával futtatott négyszögzsinór szegélyezi. Az ujjak alsó részén, a zseb oldalán és a háton vitézkötések díszítik. A galléron mindkét oldalon egy-egy erdészcsillag, hátul a zsinórzatból hajtott díszhurok található. A bal vállon lévő kettős zsinórt sárgaréz rózsás gomb zárja. Bélése bordó selyem, míg az ujjakban bélés gyanánt kék-fehér csíkozású selyem került.

A csontváz atilla eredendően katonai uniformis, de az Erdészeti Múzeum gyűjteményéből ismerünk olyan egyenruhát is, ami eltér a törzskari atillák szabásmintájától és alapszínétől. E ruha nem fekete, hanem sötétzöld, ugyanakkor zsinórzata 7 elemű és a válltól a derék irányában keskenyedő. Ezt a zubbonyt mellzsebekkel készítették, hátul pedig hiányoznak róla a vitézkötések is, tehát némi változatosság a hallgatók körében viselt atillák esetében is tapasztalható.

Az erdőmérnök-hallgatók az 1900-as évek elején az atillát még – a féldíszruhához 1881-ben rendszeresített – sötétzöld ellenzős sapkával, míg Sopronban már főként fekete tisztisapkával viselték, ami néhány apróbb eltéréssel a katonaságnál rendszeresített fővegnek felelt meg. Elöl, felső pereménél ovális sapkarózsájában a katonák esetében nemzeti színű szalag volt, ami helyett a főiskolások gyakran az erdőakadémikus jelvényt, illetve később az erdészcsillagot viselték.

A főveg gombjait a katonai gombok helyett kisméretű erdészgombokra cserélték. A sapkarózsa alatt és körben az ellenző pereménél zsinórozás szegi, aminek selyemcérnája – mivel katonai főveg – piros volt és nem zöld. Emellett a nem keményített ellenzős főveg is közkedvelt volt a diákok körében, de 1927-ből ismerünk olyan felvételt is, ahol az

4. ábra. Valétáns erdőmérnök-hallgatók (Bernáth Kálmán, Szabó János, Lesnyák József és Pollner János) csontváz atillában 1927 májusában (EM archívum, fotókorrekció Bende A.)

1881-ben rendszeresített szolgálati kalapot viselik a csontváz atillához.

A csontváz atillát fekete pantallóval – ritkán drapp színű ún. nyári katonai pantallóval – és fekete alkalmi cipővel viselték, nyakkendőt nem kötöttek hozzá. Az öltözetet a glazsikesztyű és a kard egészítette ki tisztisapkájával.

Az első általunk ismert tablókép, amelyen feltűnik e díszviselet, 1901-ből származik. Az igazi virágkorát az erdőmérnök-hallgatók körében az 1900-as évek első négy évtizedében élte egészen 1947-ig, ugyanakkor *id. Wisnovszky Károly* visszaemlékezéséből tudjuk, hogy: „A díszruhát, a bányainget és a zöld bársony erdész atillát a háború után már jóformán senki sem engedhette meg magának. A valétatablók fényképeiből a búcsúzó a körtől kölcsönzött ünneplőket vetették fel”.⁹ (Megjegyzés: A szerző ugyan bársonyt említ, de ezeket a díszruhákat a nehéz és merev zsinórozás miatt posztó szövetből készítették.)

Ez a visszaemlékezés arra enged következtetni, hogy csontváz atillákat az erdész hallgatók zöld posztóra is készítették, ellentétben a klasszikus katonai csontváz atillákkal, amelyek fekete alapra készültek. Sajnos napjainkra az atilla – a szolgálati zubbonyhoz hasonlóan – csaknem teljesen eltűnt, így lassacskán már csak a megfakuló fotók emlékeztetnek minket a köri idők patinás viseletére.

Dr. Bende Attila, SOE EMK

⁹ Wisnovszky Károly, 1999: Ötven éve ölték meg az Akadémiát. Egy szemtanú vallomása. Erdészettörténeti Közlemények, 44: 87.